

**ПІДХОДИ ДО ВИЯВЛЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ ФАКТОРІВ
ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ
ПРИМІСЬКОЇ ЗОНИ м. ПОЛТАВИ**

Проведено аналіз демографічних змін та ступінь їх впливу на функціонально-планувальну структуру сільських поселень приміської зони м. Полтави. Виявлено відмінності та особливості демографії в окремих частинах приміської зони, визначено підходи до прогнозування функціональної спеціалізації приміських сільських поселень.

Ключові слова: демографічні зміни, приміські сільські поселення, приміська зона, функціонально-планувальна структура, функціональна спеціалізація.

Постановка проблеми. В умовах переходу до ринкової економіки, появи різних форм власності, соціального розмежування сільського населення функціонально-планувальна структура приміських сільських поселень набуває певних змін. Відомо, що демографічні особливості є визначальними в соціально-економічному розвитку як сільських поселень в цілому, так і поселень приміських зон. Приміські сільські поселення мають свої особливості: соціально-економічні, міграційні, демографічні тощо. Ступінь впливу цих факторів на трансформацію функціонально-планувальної структури приміських сільських поселень (ПСП) виявляється різним в окремих поселеннях приміської зони, відповідно з її територіальним зонуванням.

Огляд останніх досліджень і публікацій. В розвиток науки та архітектурної практики формування сільського середовища значний вклад внесли: Багіров Р., Віншу І., Владіміров В., Кончуков М., Кудіненко А., Маханько Б., Мусатов В., Новіков В., Пустоветов Г. і багато інших вчених та архітекторів. Сучасний стан і проблеми сільського розселення України в цілому досліджували Криштоп Т. [1], Василенко Г. [2], загальну методику оцінки просторового потенціалу містобудівних систем на регіональному і районному рівнях подано у роботі Габреля М. [3], застосування її до сільської місцевості було досліджено Нагірним П. [4]. Роботи польського дослідника Р. Лубика [5,6] в основному направлені на аналіз структурних змін землекористування та землеустрою, аналіз змін соціально-господарського устрою у сільській місцевості Львівської агломерації подано в роботі [7]. Проте особливості демографічних змін та їх вплив на планувальну структуру і функціональну спеціалізацію сільських поселень в зоні впливу великих міст не була предметом дослідження останніх десятиріч – періоду розвитку ринкової економіки.

Мета роботи полягає у виявленні демографічних особливостей розвитку приміських сільських поселень, їх аналіз, виявлення певних типів сільських поселень за демографічною стабільністю, пошук підходів до прогнозування розвитку ПСП в залежності від зонування приміської зони (ПЗ) та пріоритетних факторів функціональної спеціалізації.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що демографічна структура сільського поселення, наявність виробництва, природні та рекреаційні ресурси, транспортна інфраструктура мають визначальний вплив на його місце і роль в системі розселення, соціально-економічний стан, стабільність, розвиток чи занепад. Розвиток ПСП, крім того, знаходиться під впливом міста-центру та міграційних і соціально-економічних зв'язків з ним. В сучасних умовах відбувається певна трансформація планувальної структури ПСП, тому важливого значення набуває вибір стратегії їх розвитку. На території приміської зони м. Полтави є 231 СП з людністю до 200 осіб (54% від загальної кількості ПСП). Ці поселення відповідно з дослідженнями Леонтьєвої Г. Г. [9] віднесено до поселень групи ризику. Основні особливості ПСП групи ризику:

- частка осіб працездатному віку менше 35% від загальної людності;
- повна відсутність дітей всіх вікових груп;
- частка осіб непрацездатного віку більше 50% від загальної людності.

Еколого-функціональний підхід до прогнозування шляхів розвитку ПСП вимагає максимального збереження природного оточення міста-центру.

Рекреаційні поселення та невеликі фермерські господарства з природоохоронним виробництвом, заснованим на принципах безвідходних технологій (ФПО), відповідають цим вимогам. Ці поселення можуть бути як новими, так і перепрофільованими з існуючих ПСП, що мають несприятливу демографічну ситуацію. Для кожного типу поселення є свої пріоритетні фактори функціональної спеціалізації, які можна порівняти за умовною системою бальної оцінки (1-5 балів). Доцільно розглянути 2-3 варіанти функціональної спеціалізації ПСП, для вибору оптимального варіанту проводять оцінку пріоритетних факторів за балами і знаходять їх суму.

Так, для рекреаційного поселення пріоритетним є наявність сприятливих природних умов, відсутність шкідливого виробництва, демографічні умови поселень групи ризику, наявність значних обсягів сезонного і пустуючого житла. Рекреаційні і невеликі фермерські поселення доцільно розміщувати в ПСП групи ризику. В попередніх публікаціях [8] нами було обгрунтовано зонування території ПЗ на два пояси (внутрішній – в радіальному окресленні 20 км та зовнішній – відповідно 40 км). Кількісний аналіз ПСП групи ризику за людністю відповідно із територіальним зонуванням ПЗ м. Полтави виявив наступну частку таких поселень: внутрішній пояс - 86 (58%), зовнішній пояс – 45 (52%). Значна кількість малих сільських поселень внутрішнього поясу обумовлена більш активними міграційними процесами беззворотного характеру на цій території.

Користуючись поданими схемами (рис. 1, 2) і таблицями 1, 2 можна оцінити територію розміщення ПСП та його пріоритетну функціональну спеціалізацію. Так, доцільність рекреаційного типу поселення (ПСП_р) чи виробничого (ПСП_в) визначаємо за формулами відповідно:

$$\text{ПСП}_р = \sum \text{ПФ}_р > \sum \text{ПФ}_в, (1)$$

$$\text{ПСП}_в = \sum \text{ПФ}_в > \sum \text{ПФ}_р, (2)$$

$$\text{ПСП}_р = \sum \text{ПФ}_р = \text{П} + \text{Р} + \text{В} + \text{Л} + \text{Д} + \text{С}_ф + \text{П}_ф, (3)$$

$$\text{ПСП}_в = \sum \text{ПФ}_в = \text{Р} + \text{В}_ц + \text{В}_д + \text{В} + \text{З} + \text{Л} + \text{Т}_р, (4)$$

де: **ПФ_р** – пріоритетні фактори для рекреаційного поселення, **ПФ_в** – пріоритетні фактори для виробничого поселення, **П** – природні ресурси, кількість; **Р** – рекреаційні ресурси, вид і кількість; **В** – виробництво, тип і кількість; **Л** – людність, осіб; **Д** – демографічні показники, %; **С_ф** – обсяг сезонного житлового фонду, %; **П_ф** – обсяг пустуючого житлового фонду, %; **В_д** - відстань до дороги з твердим покриттям або залізниці, км; **В_ц** – відстань до міста-центру, км; **З** – земельний запас, га; **Т_р** – вільні трудові ресурси, осіб

Рис. 1. Схема пріоритетних факторів для рекреаційних поселень

Таблица 1.

Оцінка території ПЗ для рекреаційного поселення

Природ. ресурси (П), кількість	Рекреаційні ресурси (Р)	Тип виробництва (В)	Людність (Л), осіб	Демографічна структура СП (Д)	Обсяг житлового фонду, %	
					Сезон. (С _ф)	Пустують (П _ф)
Відсутні - 0 балів	Відсутні - 0 балів	Фермер. агропідп.- 1 бал	41-50 - 1 бал	Працевдатних до 20% - 1 бал	3-18 - 1 бал	3-6 - 1 бал
1- 1 бал	Місцеве природне ядро - 1 бал	Аграрне (КСП) - 2 бали	31-40 - 2 бали	Працевдатних до 35% - 2 бали	10-19 - 2 бали	7-15 - 2 бали
2- 2 бали	Регіональне природне ядро- 2 бали	2 аграрних (1-фермерське) - 3 бали	21-30 - 3 бали	Непрацевдатн. більше 50% - 3 бали	20-29 - 3 бали	16-26 - 3 бали
3- 3 бали	Регіон. екокоридор- 3 бали	3-4 аграрних (1-2 фермерське) - 4 бали	11-20 - 4 бали	Непрацевдатн. більше 80%, дітей немає - 4 бали	30-49 - 4 бали	17-39 - 4 бали
4- 4 бали	Нац. екокоридор/заповідник - 4/5 балів	Відсутнє- 5 балів	0-10 - 5 балів	Непрацевдатн. 100%, дітей немає - 5 балів	50 і більше - 5 балів	40 і більше - 5 балів

Рис. 2. Схема пріоритетних факторів для виробничих поселень

Таблиця 2.

Оцінка території ПЗ для виробничого поселення

Рекреаційні ресурси (Р)	Відстань до міста-центру (В _п), км	Відстань до дороги або залізниці (В _д), км	Наявність виробництва (В), об'єкт	Наявність земельного запасу (З), га	Людність (Л), осіб	Вільні трудові ресурси (Т _р), осіб
Відсутні – 0 балів	5-9 – 1 бал	5 – 1 бал	Більше 4-х – 5 балів	1-10 – 1 бал	До 50 – 1 бал	Менше 20 – 1 бал
Місцеве природне ядро – 1 бал	10-14 – 2 бали	4 – 2 бали	3-4 (1-2 інд.) - 4 бали	11-20 – 2 бали	51-100 – 2 бали	20-49 – 2 бали
Регіональне природне ядро- 2 бали	15-19 – 3 бали	3 – 3 бали	2 аграрних (1-е з них фермерське) – 3 бали	21-40 – 3 бали	101-150 – 3 бали	50-99 – 3 бали
Регіональний екокоридор- 3 бали	20-25 – 4 бали	2 – 4 бали	Аграрне (КСП) – 2 бали	41-70 – 4 бали	151-200 – 4 бали	100-150 – 4 бали
Нац. екокоридор - 4 бали	26-30 – 5 балів	1 – 5 балів	Фермерське – 1 бал	71-100 – 5 балів	201- 250– 5 балів	150-200 – 5 балів
Об'єкт заповідного фонду – 5 балів	31 і більше - 6 балів	0 - 6 балів	Відсутнє – 0 балів	Більше 100 – 6 балів	Більше 200 – 6 балів	Більше 200 – 6 балів

Таблиця 3.

Порівняльний аналіз пріоритетних факторів функціональної спеціалізації альтернативних шляхів розвитку ПСП приміської зони м. Полтави

Назва ПСП	Пріоритетні фактори для типу поселення	
	Рекреаційне (ПСП _р)	Виробниче (ПСП _в)
Андренки	1+1+5+6+2+1+5=19 балів	0+0+6+5+6+3+1+1=22 балів
Міжгір'я	3+5+5+5+5+5+1=29 балів	1+0+5+4+3+5+1=19 балів

Таким чином, для с. Андrenки доцільною виявляється виробнича спеціалізація, а для с. Міжгір'я – рекреаційна. Обидва ПСП мають незначну людність – до 50 осіб, тому в с. Андrenки можлива організація фермерського господарства, а с. Міжгір'я може бути дачним поселенням, можливо також будівництво нового рекреаційного поселення – котеджного містечка, особливо з огляду на багатство природних та рекреаційних ресурсів (ліс, річка, живописні балки, лісове заповідне урочище тощо).

Висновки. Таким чином, запропонована система бальної оцінки території та пріоритетних факторів дозволяє розглянути альтернативні варіанти функціональної спеціалізації ПСП і вибрати з них оптимальний шлях розвитку. Подальші дослідження доцільно спрямувати на відбір ефективних критеріїв та пріоритетних факторів функціональної спеціалізації різних типів ПСП і розробки рекомендацій щодо трансформації їх планувальної структури.

Література

1. Криштоп Т.В. Сучасний стан та проблеми сільського розселення України. // Містобудування та територіальне планування, вип. 15. – К., КНУБА, 2003. – С. 90-97.
2. Василенко Г.В. Сучасний стан розвитку сільського поселенського потенціалу. // Містобудування та територіальне планування, вип. 8. – К., КНУБА, 2001. – С. 37-43.
3. Габрель М.М. Просторова організація містобудівних систем / Інститут регіональних досліджень НАН України. – К.: Видавничий дім А.С.С, 2004 – 400 с.: іл.
4. Нагірний П.Ю. Оцінка просторового потенціалу розвитку сільської місцевості. // Містобудування та територіальне планування, вип. 28. – К., КНУБА, 2007. – С. 164-170.
5. Ришард Лубик. Тенденції розвитку сільських поселень. // Містобудування та територіальне планування, вип. 24. – К., КНУБА, 2006. – С. 104-106.
6. Ришард Лубик. Розмір забудови та урбанізації Ярославських гмін і повіту. // Містобудування та територіальне планування, вип. 28. – К., КНУБА, 2007. – С. 146-150.
7. Габрель Михайло. Архітектурно-планувальні зміни у сільській місцевості

Львівської агломерації в умовах соціально-економічних трансформацій. // Містобудування та територіальне планування, вип. 28. – К., КНУБА, 2007. –С. 36-54.

8. В.М. Лях, Т.Ю. Кузьменко. Про особливості функціонально-планувальної організації приміських сільських поселень в сучасних соціально-економічних умовах. // Сучасні проблеми архітектури та містобудування, вип. 16. – К., КНУБА, 2006. –С. 223-230.

9. Леонтьєва Г.Г. Села Сумської області: соціально-географічне дослідження. – Суми: Видавництво «Слобожанщина», 1996. – 208 с.

Аннотация

Проведен анализ демографических изменений и степень их влияния на функционально-планировочную структуру сельских поселений пригородной зоны г. Полтавы. Выявлены отличия и особенности демографии в отдельных частях пригородной зоны, определены подходы к прогнозированию функциональной специализации пригородных сельских поселений.

Ключевые слова: демографические изменения, пригородные сельские поселения, пригородная зона, функционально-планировочная структура, функциональная специализация.

Annotation

The analysis of demographic changes and degree of their influence on a functional-plan structure of rural settlements of Poltava's suburban area are conducted. Difference and feature of demography in separate parts of suburban area are showed, approaches to prognostication of functional specialization of suburban rural settlements are defined.

Keywords: demographic changes, suburban rural settlements, suburban area, functional-plan structure, functional specialization.